

Nikola Jakšić

Srebrna oltarna pala u Kotoru

Nikola Jakšić
 Odjel za povijest umjetnosti
 Sveučilište u Zadru
 Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
 HR - 23 000 Zadar

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
 Primljen / Received: 10. 1. 2013.
 Prihvaćen / Accepted: 18. 2. 2013.
 UDK: 739.1

The article analyzes a silver altarpiece in Kotor Cathedral which was made in the mid-fifteenth century. The author identifies five goldsmiths as the makers of the altarpiece reliefs. The figure of St. Tryphon is the only saint which had been preserved from an earlier, fourteenth-century altarpiece. Two figures were made by master John of Basel, and the author of the article attributes a more numerous group of figures to a local goldsmith called Marin Adamov. The figures of three saints distinguish themselves from the others with their visual quality and are the work of a master who trained in a more developed artistic centre. Finally, the altarpiece was dismantled and re-assembled in the seventeenth century when the Venetian master goldsmith Venturin added the figures of St. Francis and St. Jerome. The author proposes a reconstruction of the original appearance of the altarpiece in the mid-fifteenth century.

Keywords: Kotor, silver altarpiece, fifteenth century, John of Basel, Marin Adamov

U zaključku monografije o Pali d'Oro u bazilici Svetog Marka u Veneciji tiskan je prilog Antonija Niera o fenomenu i distribuciji srebrnih oltarnih pala u lagunarnom gradu i na tlu Veneta. Autor je nabrojio sve crkve u mletačkoj laguni koje su tijekom srednjeg vijeka na svojim oltarima imale srebrne oltarne pale: njih najmanje deset u samom gradu i još osam u mletačkoj laguni od Torcella i Mazzorba preko Murana, Lio Maggiora, Chioggije i Malamocca do Caorlea i konačno Grada. Zaključne njegove misli o fenomenu ovdje parafraziram: *U Veneciji i na prostoru njenih laguna metalne su pale puno brojnije nego u ostalim dijelovima Italije i zapadne Europe... Njihovu brojnost u Veneciji treba zahvaliti ponajprije bogatstvu lokalnih župa koje su ih naručivale, uz ostalo i zbog prestiža. Ne treba smetnuti s uma da je takvu izboru materijala pogodovala i klima, tj. konstantna vlaga mletačkog bazena.*¹

Manje je poznato da su srebrne pozlaćene pale bile česte i na istočnoj obali Jadrana, od Krka na sjeveru do Kotora na jugu. Neke su dobro sačuvane, kao što je, primjerice, ona u katedrali grada Krka koja je nastala po narudžbi Ivana VII. Frankopana. Izvorno je bila namijenjena glavnom oltaru katedrale na kojem je proboravila najveći dio svoje povijesti, a onda je u 19. stoljeću premještena u kapelu Sv. Križa u južnom brodu gdje je zatječe T. G. Jackson i

priređuje crtež detalja sa Sv. Mihovilom.² Od 1996. čini dio stalnog postava Sakralne izložbe u apsidi crkve Sv. Kvirina u Krku. Izgubljeni posvetni natpis sačuvan je u prijepisu iz 17. stoljeća, a spominje donatora Ivana Frankopana te majstora Pavla Kolera i godinu izrade 1477.³ U splitskoj katedrali bile su čak dvije srebrne pale i to već u drugoj polovini 14. stoljeća, pa se u inventaru riznice iz godine 1400. obje i spominju: *Unam linconiam magnam argenti ad altare magnum. Unam linconiam argenti ad altare sancti Dompnii.*⁴ Ona koju inventar definira kao veliku palu na glavnome oltaru bila je djelo Ivana Gerardova iz Pesara (*Johannes Gerardini de Pensauro*), koju je taj zlatar dovršio 1369. godine. Za njezinu je izradu bilo utrošeno 128 maraka srebra (oko 30 kilograma), a nagrada zlataru za izvršen posao bila je također visoka, nešto preko 319 dukata.⁵ Tijekom 17. stoljeća ova je pala bila uklonjena s glavnog oltara, a posljednji se put spominje u inventaru riznice iz 1732. godine kao *una pala d'argento vecchia con le figure di santi a rilievo esistenete nella tesoreria vecchia.*⁶ Danas nema materijalnih tragova ovoj pali koja je, razvidno, nedugo nakon posljednjeg spomena pretopljena, jer je inventar iz 1753. godine ne spominje.⁷ Preživjeli su ipak iskucani dijelovi one druge, još starije srebrne pale, spomenute već u inventaru riznice splitske stolnice 1342.

1. Pala na oltaru pod ciborijem kotorske katedrale, prije 1907. godine (foto: J. Wilha)
Altarpiece beneath the ciborium at Kotor Cathedral prior to 1907

2. Atika pale s prikazom *Deisisa* (foto: S. Kordić)
Altarpiece's top attic tier with a Deisis scene

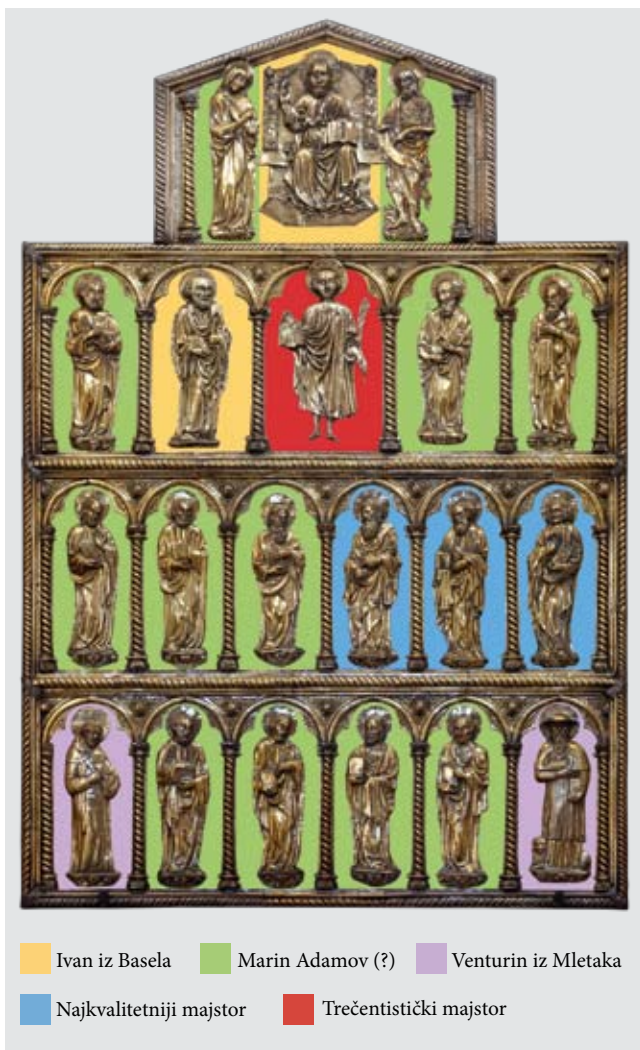
godine, a koja je stajala na oltaru Svetog Dujma: *Item unam anchonam magnam de argento super altare S. Dompnii ad opus levatum cum imaginibus duodecim apostolorum.*⁸ I ona je uskoro bila uklonjena sa svojega izvornog položaja i to zbog izgradnje novog oltara Sv. Dujma. Kao što je poznato, taj je posao bio povjeren Boninu Jakovljevu iz Milana koji je 1427. godine isklesao oltar u obliku sarkofaga s ležećim kipom sveca u biskupskom ornatu na pokrovu. Prednju plohu sarkofaga raščlanio je pritom nalik gotičkom poliptihu sa svecima razmještenim u kasetama. U središnjoj i najprostranijoj kaseti majstor je ujedno isklesao i reljefni kip Bogorodice s Djetetom posjednute na prijestolju, a obočuju je pojedinačni likovi u lokalnoj zajednici štovanih svetaca. Podsjećam na raspored figura ovog sarkofaga iz razloga što mi se čini da je majstor takvom kompozicijom pročelja u neku ruku nadomjestio dio sadržaja izgubljena uklanjanjem srebrne pale. Naime, srebrnom je palom također dominirao srebrni lik Bogorodice s Djetetom obočene poprsjima svetaca, u tom slučaju isključivo apostola.⁹ Nažalost, niti ova pala nije sačuvana integralno, ali se iskucana grupa Bogorodice s Djetetom i poprsja jedanaestorice, od dvanaest spomenutih apostola u inventaru, čuvaju rastavljeni u riznici katedrale.¹⁰

3. Ivan iz Basela, Sv. Petar (foto: S. Kordić)
John of Basel, St. Peter

4. Pala sv. Tripuna u Kotoru, sadašnje stanje (foto: S. Kordić)
Altarpiece of St. Tryphon at Kotor, present-day situation

5. Dinstinkcija figura različitih majstora na pali
Identification of the figures made by different goldsmiths

O nekima palama saznajemo tek posredstvom arhivskih vijesti. U Zadru su, primjerice, 1386. godine predstavnici komune predali opatu samostana Sv. Krševana svotu od 574 zlatna florena za izradu jedne srebrne pale u rečenom samostanu.¹¹

U srednjovjekovnom su Dubrovniku srebrne pale bile najbrojnije, a posvjedočene su pisanim vijestima i tek neznatnim ostacima. Bile su postavljene u katedrali Sv. Marije, u crkvi Sv. Vlaha te u crkvama franjevačkog i dominikanskog samostana.¹² One su sve, nažalost, stradale u katastrofalnom potresu koji je zadesio taj grad 1667. godine i u požaru koji ga je pratio kao izravna posljedica. Sačuvan je tek srebrni gotički reljef dubrovačkog zaštitnika Sv. Vlaha u istoimenoj crkvi.¹³ Dvije su srebrne pale bile u franjevačkoj crkvi pa je onu veću, koja je bila postavljena na glavnom oltaru, za svojeg kraćeg boravka u Dubrovniku na proputovanju prema

Svetoj zemlji 1493. godine opisao hodočasnik Pietro Casola ovim riječima: *Na njezinu je oltaru jedna srebrna Maiestas s figurama veličine jednog lakta raspoređenima u dva reda. U svakom je redu dvanaest figura. U gornjem je redu u središtu Bog Otac, dočim je u sredini donjeg reda Bogorodica s Djetetom. S lijeve strane ovog oltara je kapelica koja također posjeduje jednu Maiestas s nekoliko pozlaćenih srebrnih figura.*¹⁴ Srodan je opis ovih pala sačuvan i u rukopisnoj kronici oca V. Andrijaševića: *Dva su oltara bila salivena od srebra, a veliki su oltar resila dva reda srebrnih kipova, kojih je ukupno bilo 26. Bili su ukupno visoki preko tri pedlja.*¹⁵

Sačuvana je ipak jedna srebrna pala iz 15. stoljeća u južnoj Dalmaciji, ali ne u Dubrovniku već u susjednom Kotoru, u njegovoj katedrali Sv. Tripuna. Nije nam međutim poznat njen izvorni izgled jer je u drugom desetljeću 17. stoljeća bila „redizajnirana”. Ovim se prilogom namjerava potanje analizirati spomenuto djelo, a pored toga i predložiti rekonstrukcija njegova izvornog izgleda.¹⁶

O tome da je pali u razdoblju 1615. - 1618. godine izmijenjen izvorni izgled, sačuvane su jezgrovite informacije u knjizi računa Kotorske biskupije što ih je publicirao Ivo Stjepčević. Tako saznajemo da su u više navrata isplaćivani neki iznosi majstoru kojega se računskoj knjizi naziva *maestro Venturin orese*, a isplate su obavljene u Veneciji.¹⁷ Venturin je staru palu iz 15. stoljeća prilagodio širini gotičkog ciborija podignuta još 1362. godine nad glavnim oltarom kotorske katedrale.¹⁸ Sve do 1907. godine pala je u tom obliku bila na mjestu na koje ju je postavio Venturin, što je, nasreću, dokumentirano i povijesnom fotografijom (sl. 1). Sastojala se od triju redova svetačkih figura pod arkadama. U dvama gornjim redovima bilo je postavljeno po sedam svetačkih figura, dok je u donjem redu po sredini bio postavljen tabernakul, a uz njega po tri figure sa svake strane. Od tih 20 figura 18 je pripadalo staroj pali iz 15. stoljeća, a Venturin je dodao još dvije, Sv. Franju Asiškog i Sv. Jeronima, koje je postavio uz rubove donjega reda, a za njih je bio isplaćen 1615. godine.¹⁹

Godine 1907. pala je demontirana s glavnog oltara i rastavljena u tri dijela. Lik Krista na prijestolju je izdvojen i poput ikone postavljen u tjemenu apside, dok su ostale figure bile postavljene bočno, integrirane u dvjema skupinama od po deset svetaca u dvama redovima. Za takvu je postavu nedostajala jedna svetačka figura pa je stoga lokalni zlatar Bogdan Kaluđerović dodao lik blažene Ozane Kotorske.²⁰ Šezdeset godina nakon toga, točnije 1966., kada se slavila 800. obljetnica posvećenja romaničke kotorske katedrale, pala je još jedanput presložena u nastojanju da ponovno podsjeća

na onu Venturinovu verziju iz 17. stoljeća. To je dakle pala kako ona danas izgleda. Tada je o pali napisana i prva ozbiljnija povijesnoumjetnička rasprava od srpske povjesničarke umjetnosti B. Radojković.²¹

Inicijativa za izradu srebrne kotorske pale prati se od 1437. godine. Kotor je tada već preko jednog desetljeća bio u sastavu Mletačke Republike kojoj će iskazivati vjernost sve do njezine propasti 1797. godine. Jedan od ključnih pokretača za izradu pale bio je novi kotorski biskup, Mlečanin Marin Contareno. Tada se određuju prokurator, dva kotorska plemića, Tripun de Drago i Buchij de Buchia, čiji je zadatak bio skupiti novac i srebro za izradu pale.²² Saznaje se uz ostalo da je do 14. ožujka 1441. godine već u cijelosti bio dogotovljen reljef Spasitelja koji se u dokumentima naziva *maiestas argentea*²³, što ga je izradio majstor Ivan iz Basela (*Iohannes da Basileia*), čovjek nemirna duha koji je nešto prije 1440. godine napustio Kotor te se preselio u nedaleki Dubrovnik.²⁴ Većinu ostalih svetačkih likova iskucao je lokalni kotorski zlatar koji se u arhivskoj građi spominje prvi put 1419. godine kao *Marinus quondam Adami, aurifex*.²⁵ Njegov je otac Adam bio zlatar, a i sinovi Marinovi, Nikola i Adam, također su bili zlatari. U razdoblju između 1424. i 1434. Marin je djelovao u nedalekom Dubrovniku, a nakon toga se vratio u Kotor te u jednom trenutku preuzeo i obvezu iskucavanja svetačkih likova za kotorsku palu.²⁶ O tome svjedoči dokument iz 1445. godine kada prokurator pale *Triphon de Drago* i *Buchij de Buchia* prebijaju neke račune sa zlatarom Marinom Adamovim. Marin je ostao

6. Portret Šimuna Bogoprimaoca (foto: S. Kordić)
Portrait of Holy Simeon the God-receiver

7. Rekonstrukcija izvornog izgleda pale iz 15. stoljeća
Reconstruction of the original appearance of the altarpiece in the fifteenth century

8. Najkvalitetniji majstor, Šimun Bogoprimalac i mladi apostol (foto: S. Kordić)
The work of a highly-skilled goldsmith, Holy Simeon the God-receiver and a young apostle

prokuratorima dužan neki novac, ali je vidljivo da je on izradio samu palu i figure na njoj: *pro resto et saldo totius rationis habite inter dictos procuratores pale et dictum magistrum Marinum et requerso, tam pro factura palle, quam dictus Marinus fecit, quam pro denariis et argento receptis pro figuris datis dictis procuratoribus...*²⁷

U oporukama kotorskih građana još se do 1453. godine ostavlja novac za pozlaćivanje pale, pa je vjerojatno tada i dogotovljena.²⁸

U trima horizontalnim i podjednako visokim nizovima poredane su svetačke figure podno gotičkih trilobnih arkada (pretežno apostoli), njih ukupno

9. Apostol, djelo lokalnog majstora koji je izradio najveći broj likova na pali (foto: S. Kordić)

An apostle, the work of a local goldsmith who made the majority of figures on the altarpiece

sedamnaest; šest u donjem, šest u srednjem i pet u gornjem redu, jer je središnja figura Sv. Tripuna zauzela širi prostor. Poviše njih, naatici je komponiran *Deisis*, no središnji lik Krista u prijestolju izrađen je neovisno o onima Bogorodice i Ivana Krstitelja, pa se otvara problem izvorne ikonografske teme. Lik Krista u prijestolju kojem je na lijevom koljenu rastvoreni kodeks što ga pridržava prstima, a desnicu podiže na blagoslov čini se da pripada tipu Krista u slavi (*Maiestas Domini*), pa je bez sumnje u izvornoj narudžbi bio upravo tako zamišljen. Zato ga u dokumentima i nazivaju *Maiestas argentea*. Likovi Bogorodice i Ivana Krstitelja postavljeni su na konzolama, baš kao i svi ostali svetački likovi na pali, pa zato pripadaju toj seriji. Najvjerojatnije su smještajem bili vezani uz Krista kako je to bilo i nakon obnove iz 1615. - 1618., o čemu svjedoči stara fotografija Josefa Wlha (sl. 1). Krist je posjednut u prijestolje, na čijem su naslonu unutar fijala dva arkanđela, a nad njima dva proroka. Odjeven je u odjeću s bogatim naborima, posjednut frontalno i bez naznake kretnje tijela, pa podsjeća više na Krista-suca, dakle na staru romaničku ikonografsku temu. Krupniji je od svih preostalih likova na pali. Osim Krista, Bogorodice i Ivana Krstitelja na pali je još sedamnaest svetaca od kojih se dvanaest raspoznaju kao apostoli. Na temelju stilskih osobina razvidno je da su svi apostoli nastali uglavnom tijekom petog desetljeća 15. stoljeća kad se na pali radilo intenzivno. Dva su lika, već rekosmo, dodana naknadno, Sv. Jeronim i Sv. Frane. Raspoznaju se kao rad osrednjeg majstora koji nije uspio imitirati svoje starije kasnogotičke kolege.

Mladenački lik Sv. Tripuna dominira u gornjem redu pod arkadom znatno širom od drugih na pali. Smješten je točno pod Kristom i djeluje izrazito arhaično. Svojim frontalnim nepomičnim stavom kao da ukazuje na raniji prototip koji je u srednjovjekovnom Kotoru bio već usvojen i ustaljen kao simbol grada.²⁹ Prstima spuštene lijeve ruke pridržava palmu mučeništva. Odjeven je u halju s paralelnim okomitim naborima monotonog ritma koji se gužvaju tek prema svinutoj podlaktici desne ruke, a na njezinu dlanu počiva model Kotora. Raspoznaju se svi karakteristični dijelovi srednjovjekovnog grada. Iza glavnih gradskih vrata branjenih dvjema snažnim kulama vide se gradski krovovi, a među njima dominira pročelje romaničke katedrale Sv. Tripuna. Među dvama visokim zvoncima je pročelje s trijemom u prizemlju, a pod timpanom bazilike je velika rozeta. Kupola katedrale izdiže se na visoku tamburu.³⁰ Grad je smješten podno visoke stijene kojom dominira utvrda Sv. Ivana. Zaslužni istraživač kotorske povijesne baštine Miloš Milošević iznio je pretpostavku da je taj reljef Sv. Tripuna preostao sa stare pale iz 14. stoljeća, što ima svoje utemeljenje u

10. Portreti četiriju svetaca majstora koji je izradio najveći broj likova na pali (foto: S. Kordić)

Portraits of four saints by the master who made the majority of the figures

stilskim odlikama ovdje iskucana sveca zaštitnika³¹. To je jedina figura koja nije postavljena na konzolu, što dodatno svjedoči o tome da nije nastala zajedno s ostalima. Stara se pala spominje u pregovorima što su ih Kotorani vodili s Mlečanima oko uvjeta predaje grada. Kotorani su tražili da se usvoji njihov, već prije formuliran prijedlog o tome da se dio novca od carinskih prihoda, točnije 1000 perpera, izdvoji za popravak pale. O tome je 19. svibnja 1409. godine zapisano sljedeće: *... salvo che la chiesa de messer San Triphon deve aver ipperperi mille per refar la palla, la quale fo robbata e*

*desfacta a tempo della nostra brusa.*³² To se ponavlja i u nastavku pregovora iz 1411. godine kada se ponovno spominje onih 1000 perpera: *...pro reparatione pale altaris sancti Triphonis.*³³ Sintagma „nostra brusa” u dokumentu iz 1409. godine odnosi se na pohod mletačkog admirala Vittorea Pisana koji je početkom „rata za Chioggio”, što ga je Venecija na Jadranu vodila protiv Genove i Ludovika Anžuvinskog, opsjedao i spalio Kotor.³⁴ Pisani je naime spalio grad 14. kolovoza 1378., a u Veneciju je odnio neke relikvijare koji se i danas čuvaju u riznicama Venecije, Chioggie i Pirana.³⁵

11. Sv. Tripun, patron Kotor – jedini lik sa stare pale, prije 1378. godine (foto: S. Kordić)

St. Tryphon, patron saint of Kotor – the only figure from an earlier altarpiece made before 1378

Gradski zaštitnik Sv. Tripun obočen je Sv. Petrom i Sv. Pavlom koji uz standardne svoje atribute, ključ i mač, pridržavaju kodekse, poput svih drugih apostola na pali. Uz njih su uz rub pale dva lika koji uz kodekse pridržavaju i *stilos* s jasnom porukom da je riječ o piscima. Obojica su bradata. Onaj iza Sv. Pavla, čiji je kodeks jednak kao kod preostalih apostola, je Sv. Ivan.³⁶ Onaj iza Sv. Petra međutim pridržava kodeks koji se razlikuje od svih drugih kodeksa na pali jer je jedini uvezan u korice s okovima. Time se razvidno daje na znanje da ne pripada u istu skupinu s dvanaesticom čiji su kodeksi bez okova. To je Sv. Marko Evanđelist. Njegov lik na kotorskoj pali u doba mletačke uprave nije mogao izostati. Portretnim karakteristikama svojega muževnog lica ikonografski mu u cijelosti odgovara. Tako su u prvom redu pod atikom svi likovi identificirani: Sv. Marko, Sv. Petar, Sv. Tripun, Sv. Pavao, Sv. Ivan.

Od preostalih apostola, svojim se atributima raspoznaju u donjem nizu Sv. Bartol s nožem u ruci i do njega Sv. Jakov s hodočasničkim štapom. Dva su apostola golobrada, jedan u srednjem, a drugi u donjem redu. Jedan je od njih Sv. Filip, dočim drugoga nije moguće pouzdano identificirati. Jedan od likova u tom srednjem nizu nije apostol već prorok, sa svitkom u ruci, treći zdesna, bez svake sumnje, Sv. Šimun pravednik, što će biti pojašnjeno u nastavku. O preciznijoj identifikaciji preostalih apostola može se samo nagađati. Na pali kakvu danas poznajemo raspoznaju se dakle slijeva nadesno sljedeći likovi: na atici u kompoziciji *Deisisa* Bogorodica, Krist i Ivan Krstitelj; u gornjem redu Sv. Marko, Sv. Petar, Sv. Tripun, Sv. Pavao i Sv. Ivan; u srednjem redu: prvi, drugi i treći apostol, Sv. Šimun Pravednik, jedan apostol i mladoliki apostol (Sv. Filip ili Sv. Matija); u donjem redu: Sv. Frane, jedan apostol, Sv. Bartol, Sv. Jakov, mladoliki apostol (Sv. Filip ili Sv. Matija) i Sv. Jeronim. Dakle osim sedmorice apostola koje nije moguće preciznije imenovati svi su ostali likovi na pali raspoznatljivi, njih ukupno petnaest.

12. Detalj Kotoru u rukama sv. Tripuna (foto: S. Kordić)
Detail of the town of Kotor in the hands of St. Tryphon

Otvora se pitanje koji je bio izvorni raspored figura na pali iz 15. stoljeća. Najvjerojatnije je nalikovala poznatim nam palama u drugim jadranskim umjetničkim središtima, a to znači da je to bio poliptih s nizom figura okrenutih središnjem liku. Na kotorskoj je pali jednak broj svetačkih figura okrenutih ulijevo i onih okrenutih udesno. Pritom su samo dva lika, Krist i Sv. Tripun, postavljeni frontalno. To sve vodi zaključku da se pala sastojala od dva niza svetačkih figura razmještenih uz Krista i Sv. Tripuna koji su bili postavljeni u središtu. Pretpostavljam da su uz Krista bili postavljeni Bogorodica i Sv. Ivan Krstitelj i time tvorili *Deisis*, temu koja je toliko duboko ukorijenjena u umjetnosti na Jadranu pod izravnim utjecajem Bizanta. Jednako je tako gotovo sigurno da su uz gradskog zaštitnika Sv. Tripuna bili postavljeni Sv. Šimun Pravednik na jednoj strani i Sv. Marko Evanđelist na drugoj. Sv. Marko tu figurira kao državni simbol Venecije pod čijom su zaštitom sam grad, pa i njegov gradski patron, a Sv. Šimun kojega je svetkovina na dan Očišćenja Bogorodice, odnosno Prikazanja u Hramu, 2. veljače, posebno se častio u srednjovjekovnom Kotoru jer je istovremeno i svetkovina Sv. Tripuna. Ta su se dva blagdana u srednjovjekovnom Kotoru ujedinila u jedinstvenu proslavu, pa je to i objašnjenje zašto se lik Sv. Šimuna našao na pali. Ostalih dvanaest figura na pali bili su apostoli, po tri sa svake strane, u obama redovima ukupno osamnaest likova. Isti broj likova spominje se i u ugovoru iz prosinca 1417. godine za rad na oltarnoj pali u crkvi Sv. Vlaha u Dubrovniku.³⁷ I pala kod dominikanaca u Dubrovniku, koja je također dovršavana tijekom petog desetljeća 15. stoljeća, brojala je 18 figura.³⁸ Time nam kotorska pala postaje putokazom prema zamislima o tome kako su izgledale spomenute dubrovačke pale 15. stoljeća. Sve su one razvidno bile komponirane u dva usporedna niza pojedinačnih svetačkih likova pod arkadama, koji su bili okrenuti prema dvama središnjim. U gornjem je nizu u središtu dominirao lik Krista, pa odatle i termin za cijelu palu *Maiestas*, kako je nazivaju već citirani izvori, a u središtu donjeg niza bio je smješten, očigledno opet frontalno postavljen, lik zaštitnika odgovarajuće crkvene zajednice. U Kotoru je to bio Sv. Tripun, a u crkvi Sv. Vlaha u Dubrovniku sam Sv. Vlaho. Taj nam je i sačuvan u istoimenoj crkvi, a oba sveca pritom pokazuju istovjetno ikonografsko rješenje s modelom grada na ruci. Pritom je Dubrovnik svojem parcu na lijevoj, a Kotor Sv. Tripunu na desnoj ruci.

O stilskim odlikama likova na pali 15. stoljeća bilo je već nešto govora. Neki se jasnije izdvajaju, ponajprije Sv. Tripun koji nema izravnih usporedaba i koji je razvidno najstariji među svim iskucanim reljefima. Po

načinu obrade fizionomijâ međusobno su bliski likovi Spasitelja i Sv. Petra, po čemu bi i lik Sv. Petra trebalo atribuirati Ivanu iz Basela.³⁹ S izuzetkom Sv. Tripuna, to su dva najstarija lika na pali. Preostaje petnaest likova, odnosno dvanaest apostola te Bogorodica, Sv. Marko i Sv. Šimun Prorok. U toj velikoj skupini najvišu kvalitativnu razinu pokazuju tri lika na desnoj strani u srednjem redu, dakle Sv. Šimun, jedan apostol i lik Sv. Filipa ili Sv. Matije. Svi su okrenuti udesno, odjeveni u nošnje s vrlo vješto razigranim naborima koji se prirodno usklađuju s njihovim neznatnim kretnjama. Imaju profinjena i

13. Majstor Venturin, Sv. Jeronim (foto: S. Kordić)
Master Venturin, St. Jerome

ozbiljna lica koja odaju individualne i humanizirane portretne karakteristike. Svi ostali likovi, Bogorodica, Sv. Ivan Krstitelj, Sv. Marko Evanđelist i preostali apostoli, pokazuju ujednačen način obrade, kako draperija tako i fizionomija. Ni lica im se znatnije ne razlikuju, bilo da su mlađi ili stariji, odnosno golobradi ili bradati. Razlike su u obradi ipak dostatne da se ostvari stanovita individualizacija likova. Ujednačen način obrade draperija koje prekrivaju ponešto mlohava tjelesa muškaraca i Bogorodice, pod kojima je naglašeno nisko spuštenu koljeno u namjeri da ostvari nedovoljno uvjerljiv kontrapost, odaje osrednju kiparsku kvalitetu našeg majstora. Pritom su im ušesa postavljena ponešto visoko, a prsti šaka mlohavi. Neke neznatne razlike koje se među njima očituju pokušala je razlučiti B. Radojković i njezina su zapažanja u tom smislu vrijedna, no ipak smatram da to ne vodi nužno zaključku o većem broju majstora pale u 15. stoljeću od onih koje sam ovdje predložio, a to su:

1. trećentistički majstor zaslužan za reljef Sv. Tripuna;

2. Ivan iz Basela koji je iskucio Krista i, valjda, Sv. Petra;
 3. treći, vrstan majstor koji je iskucio tri najkvalitetnija lika na desnoj strani u srednjem redu: proroka Šimuna, jednog apostola i drugog, mladolikog apostola;
 4. četvrti, dominantan majstor koji iskucava najveću skupinu apostola predvođenu raspoznatim likovima Sv. Marka, Sv. Pavla, Sv. Bartola, Sv. Jakova, mladolikog apostola (Sv. Filipa ili Sv. Matije), Bogorodice i Ivana Krstitelja.

Koju grupu pripisati kotorskom zlataru Marinu Adamovu? Možda, ipak, onu najbrojniju.

Najkvalitetniji je majstor iskucio tri lika na desnoj strani u srednjem redu.⁴⁰ Ako je i taj bio kotorski zlatar, a ne koji stranac, onda valja zaključiti da je sredinom 15. stoljeća u Kotoru, na samom istočnom rubu katoličke ekumene, djelovao zaista vrstan domaći sin koji je svoju umjetničku naobrazbu stjecao izvan zavičaja, u nekom razvijenom središtu u kojem su se stil i duh internacionalne gotike već znatnije obogaćivali humanističkim nadahnućima.

Bilješke

¹ *A Venezia e nelle sue lagune le pale metalliche si trovavano in maggior numero rispetto ad altre regioni d'Italia e dell'Europa occidentale, come proprie del rito della Chiesa romana, oggetto dioreficeria liturgica, e perciò sacrale, impiegate nelle feste più solenni dell'anno. A Venezia, la loro frequenza fu dovuta alla ricchezza delle chiese parrocchiali, che potevano farle eseguire anche per motivi di prestigio. Né si dimentichi, non ultima causa, la consueta esigenza pratica di reagire al clima umido lagunare per la decorazione dell'altare maggiore.* ANTONIO NIERO, Censimento delle pale nell'area lagunare, u: *La pala d'oro-il tesoro di San Marco*, (ur. Hans Robert Hahnloser i Renato Polacco), Venezia, 1994., 189. Kratak pregled sačuvanih mletačkih pala među koje je uvrštena i ona u Krku vidi u ETTORE MERKEL, Antependi e pale d'argento in area veneziana e adriatica, u: *Oreficeria sacra a Venezia e nel Veneto*, (ur. Letizia Caselli, Ettore Merkel), Treviso, 2007., 103-129.

² THOMAS GRAHAM JACKSON, *Dalmatia, the Quarnero and Istria, III*, Oxford, 1887., 146-148.

³ Od literature o pali valja izdvojiti sljedeće: DRAGUTIN KNIEWALD, Antependij i pala stolne crkve u Krku, *Godišnjak Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu*, Zagreb, 1924./25.-1928./29., 49-52; IVAN ŽIC-ROKOV, Kompleks Katedrala-Sv. Kvirin u Krku, *Rad JAZU*, 360, Zagreb, 1971., 139. Vrijedan diplomski rad napisao je DANIEL CIKOVIĆ, *Srebrna pozlaćena pala iz krčke katedrale*, Rijeka, 2011.

⁴ DANIELE FARLATI, *Illyricum sacrum*, III, Venetia, 1765., 349-350; KRUNO PRIJATELJ, Srebrne pale splitske stolne crkve, *Anali historijskog instituta u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1952., 247-254.

⁵ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 4), 248; IVO PETRICIOLI, Arhivske bilješke o zlatarstvu XIV. st. u Splitu i Zadru, *Peristil*, 35/36, Zagreb, 1992./93., 47-54.

⁶ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 4), 250.

⁷ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 4), 250.

⁸ DANIELE FARLATI (bilj. 4), 318.

⁹ NIKOLA JAKŠIĆ, „Et ils s'émervillèrent”-L'art médiéval en Croatie, Paris, 2012., 72-73.

¹⁰ O ostacima ove pale pisalo se u više navrata: KRUNO PRIJATELJ (bilj. 4), 247-253; DEŠA DIJANA - NADA GOGALA - SOFIJA MATIJEVIĆ, *Riznica splitske katedrale*, Split, 1972., 59-63; DEŠA DIJANA, *Liturgijsko srebro grada Splita*, Zagreb, 1994., 24 i 61. Bila je dvaput izlagana na međunarodnim izložbama o hrvatskoj povijesnoj umjetničkoj baštini, u Veneciji 2001. i u Parizu 2012. godine pa je i obrađena u odgovarajućim katalozima. Vidi *Tesori della Croazia*, (ur. Joško Belamarić), Venezia, 2001., 117-118 (skeda Igor Fisković) i NIKOLA JAKŠIĆ (bilj. 9), 72-73.

¹¹ *...floreos quingentos et septuaginta quatuor auri* koje valja *expendere in constructione et fabricatione unius ancone argente fiende in dicto Monasterio Sancti Grisogoni*. Povijesni arhiv u Zadru (PAZd) Spisi zadarskih bilježnika, A. de Rivignao, B I, F II, 44; NIKOLA JAKŠIĆ - RADOSLAV TOMIĆ, *Umjetnička baština Zadarske nabiskupije - Zlatarstvo*, Zadar, 2004., 16.

¹² O dubrovačkim palama vidi CVITO FSKOVIĆ, Dubrovački zlatari od XIII do XVIII stoljeća, *Starohrvatska prosvjeta*, III/1, Zagreb, 1949., 200-209; Dubrovačke pale jezgrovitost spominje

- i de Diversis: FILIP DE DIVERSIS, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, (prir. Zdenka Janeković), Zagreb, 2004., 49-52. U njegovo je vrijeme pala u dominikanskom samostanu bila tek u izradi.
- ¹³ VINICIJE B. LUPIS, O srebrnoj pali i srebrnom reljefu sv. Vlaha, *Peristil*, 51, Zagreb, 2008., 119-130.
- ¹⁴ *El suo altare ha una Maiestà de argento sopra aurato de dui ordini de figure cubitali: à XII figure per ordine. In l'ordine superiore in el mezo egli uno Deo Padre. In l'ordine inferiore in el mezo egli una Nostra Dona col figlio in brazo, e come ho dicto ogni cosa de argento. Dal lato sinistro del dicto altare gli è una capeleta che pur ancora lui ha una bella maiestà de alcune figure d'argento sopradorato.* PIETRO CASOLA, *Viaggio in Gerusalemme*, Milano, 1885., 28.
- ¹⁵ *Duo altaria ex argento compacta erant, maiusque altare statuarum duo ordines ex argento confectarum ornabant quarum numerus sex et viginti erat. Harum qualibet palmites tres excedebant, aurumque ornamentum argentum habebat...* JUSTIN V. VELNIĆ, Samostan male braće u Dubrovniku-povijesni prikaz života i djelatnosti, u: *Samostan Male braće u Dubrovniku*, (ur. Justin V. Velnić), Zagreb, 1985., 111. Formulaciju *palmites tres* koja se odnosi na veličinu figura Velnić je pogrešno protumačio kao *tri palca* umjesto *tri pedlja* pa je dobio slične dimenzije figura (3x8). Međutim figure su bile oko tri pedlja visine, što je u suglasju s Casolinim tekstom koji kaže *figure cubitali*, što valja prevesti *figure veličine lakta*, a ne *kubične figure*, kako to tumači Velnić. Vidi NIKOLA JAKŠIĆ, Srednjovjekovno zlatarstvo, u: *Milost susreta - umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeronima*, (ur. Igor Fisković), Zagreb, 2010., 263. I na pali u crkvi Sv. Vlaha figure su bile visoke lakat o čemu svjedoči citat apostolskog vizitatora G. F. Sormana iz 1573. godine *...cum anchona tota argentea altitudine brachij unius...* koji prenosi VINICIJE B. LUPIS (bilj. 13), 123. Jednako je bilo i u slučaju pale kod dubrovačkih dominikanaca, vidi CVITO FISKOVIĆ (bilj. 12), 208. Iz gore citiranih navoda Casole i Andrijaševića razvidno je da su u franjevačkoj crkvi bile dvije srebrne pale, pa je uz one tri iz Sv. Marije, Sv. Vlaha i iz dominikanske crkve to ukupno pet. Čudi nas stoga što VINICIJE B. LUPIS (bilj. 13), 124, kaže da su bile ukupno četiri.
- ¹⁶ Članak je već objavljen u zborniku posvećenu Xavieru Barrallu I Altetu, na talijanskom jeziku. NIKOLA JAKŠIĆ, La pala aurea di Cattaro, u: *Le plaisir de l'art du Moyen Age*, (ur. Rosa Alcoy et al.), Paris, 2012., 237-243. Nažalost, ograničen broj likovnih priloga i njihove izrazito skromne dimenzije nisu omogućile da se ostvari osnovna svrha mojeg priloga, a taj je bio da se šira javnost izravnije upozna s ovim važnim srednjovjekovnim likovnim djelom koje je nastalo na istočnoj obali Jadrana. Zato ovdje nudim, za hrvatsko čitateljstvo, potpuniju verziju toga teksta popraćenu prikladnom likovnom opremom.
- ¹⁷ IVO STJEPČEVIĆ, Katedrala sv. Tripuna u Kotoru, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LI, Split, 1938., 20 i 80-81, bilj. 134.
- ¹⁸ Godinu obnove glavnog oltara prenosi nam DANIELE FARLATI, *Illyricum sacrum*, VI, Venetia, 1800., 451.
- ¹⁹ IVO STJEPČEVIĆ (bilj. 17), 80 n. 134. *...per due figure d'argento de novo fate... per doratura deli soprascritti 2 santi sono s. Francesco e s. Girolamo... per fattura di sudetti due santi... lavorati dal orese Venturin. K.R. I !/.*
- ²⁰ BOJANA RADOJKOVIĆ, Remekdela kotorskog zlatarstva u katedrali svetoga Tripuna, u: *800 godina katedrale sv. Tripuna*, Kotor, 1966., 88.
- ²¹ BOJANA RADOJKOVIĆ (bilj. 20), 81-98.
- ²² IVO STJEPČEVIĆ (bilj. 17), 16.
- ²³ *Ser Tripcus de Luca de Drago per se et suos heredes et successores et super se ipsam et omnia sua bona presentia et futura dixit et sponte confessus fuit quod de ratione palle sci Triphonis argenteae fabricande de qua palla ipse ser Tripcus et ser Marinus ser Iohannis de Biste sunt procuratores nichil est penes dictum ser Marinum nisi maiestas argentea quam laboravit magister Johannes de Basilea aurifex quam maiestatem argenteam confessus fuit ser Marinus predictus penes se habere designandam per eum procuratoribus dicte palle successoribus suis ad omnem suum libitum et uoluntatem.* IVO STJEPČEVIĆ (bilj. 17), 78, bilj. 117.
- ²⁴ O samom majstoru vidi: ANTON MAYER, Meister Hans von Basel, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, L, Split, 1932., 376-382. O njegovu radu u Dubrovniku vidi CVITO FISKOVIĆ (bilj. 8), 211. i NIKOLA JAKŠIĆ, Raspeće-relikvijar kod male braće u Dubrovniku, *Ars Adriatica*, 2, Zadar, 2012., 109-118.
- ²⁵ RISTO KOVIJANIĆ, O majstorima srebrne pale kotorske katedrale, *Starine Crne Gore*, III-IV, Cetinje, 1965./1966., 80.
- ²⁶ O Marinovu radu u Dubrovniku vidi CVITO FISKOVIĆ (bilj. 8), 211; RISTO KOVIJANIĆ (bilj. 25), 80.
- ²⁷ RISTO KOVIJANIĆ (bilj. 25), 78.
- ²⁸ IVO STJEPČEVIĆ (bilj. 17), 17; BOJANA RADOJKOVIĆ (bilj. 20), 84.
- ²⁹ BOJANA RADOJKOVIĆ (bilj. 20), 87. Autorica zapaža da figura Sv. Tripuna *nosi u sebi elemente stare romansko-gotske umjetnosti*, pa pomišlja na to da je majstor bio inspiriran nekim starijim kamenim reljefom.
- ³⁰ Iako je katedrala znatno oštećena u potresu 1667. godine, barokna je obnova zapravo ponavila staru strukturu. Porušeni zvonici nadomješteni su novima, a trijem među njima je također obnovljen. U toj je restauraciji katedrala izgubila svoju kupolu koja nije obnovljena, pa je utoliko ovaj prikaz Kotora iz druge polovine 14. stoljeća dragocjen.
- ³¹ MILOŠ MILOŠEVIĆ, Tragovi prve srebrne pale kotorske katedrale iz XIV stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Fiskovićev zbornik 1)*, 21, Split, 1980., 215-224. Promašeno je međutim autorovo tumačenje da i neki drugi likovi koji imaju jednostavnu aureolu pripadaju tom starijem sloju, posebice oni koje identificiramo kao Sv. Petra i proroka Šimuna.
- ³² MILOŠ MILOŠEVIĆ (bilj. 31), 224.
- ³³ ŠIME LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između Južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, VI, Zagreb, 1878., 151.
- ³⁴ O samom ratu vidi: FEDERIC C. LANE, *Venice a Maritime Republic*, 1973., 190-195.
- ³⁵ NIKOLA JAKŠIĆ, Un gruppo dei reliquiari trecenteschi da Cattaro a Venezia e Chioggia, u: *Letteratura, arte, cultura tra le due sponde dell'Adriatico*, (ur. Guido Baldassarri, Nikola Jakšić, Živko Nižić),

Zadar, 2008., 219-237; NIKOLA JAKŠIĆ, Sakralno zlatarstvo Kotora u razvijenom srednjem vijeku, u: *Zagovori sv. Tripunu - blago Kotorske biskupije*, (ur. Radoslav Tomić), Zagreb, 2009., 114-123.

³⁶ U talijanskoj verziji članka, NIKOLA JAKŠIĆ (bilj. 16), nisam uočio da ovaj lik ima stilos, pa sam kao apostola Ivana identificirao jednog od mlađih apostola.

³⁷ VINICIJE B. LUPIS (bilj. 13), 123.

³⁸ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 12), 208.

³⁹ Kada sam pisao skedu o pali za izložbu kojom se proslavljalo 1200 godina relikvija Sv. Tripuna u Kotoru, povezo sam likove

Sv. Petra i Sv. Marka uz istog majstora. Vidi skedu u: NIKOLA JAKŠIĆ, Gotičko zlatarstvo, u: *Zagovori sv. Tripunu - blago Kotorske biskupije*, (ur. Radoslav Tomić), Zagreb, 2009., 151-152. No, kada je pala bila postavljena na izložbi, bilo je prilike da se puno bolje analizira u povoljnijim uvjetima, nakon čega sam se uvjerio da Sv. Marko pripada najvećoj grupi figura na pali koje se sve mogu atribuirati istom majstoru, njih ukupno dvanaest. Naprotiv, Sv. Petar znatno se približio liku Spasitelja.

⁴⁰ BOJANA RADOJKOVIĆ (bilj. 20), predlaže u tu skupinu uvrstiti još jednog bradatog apostola, no nisam shvatio kojeg.

Summary

A Silver Altarpiece at Kotor

The article analyses a silver altarpiece in Kotor Cathedral which was made in the repoussé technique in the mid-fifteenth century.

The figure of St. Tryphon (fig. 11) is the only saint which had been preserved from an earlier, fourteenth-century altarpiece. Two figures (Christ and St. Peter; fig. 2, 3) were made by master John of Basel, active in Kotor until 1440 when he moved to nearby Dubrovnik where he was commissioned, by the Franciscans, with a silver crucifix, still preserved. The figures of three saints (fig. 6, 8), in the right part of the middle row (fig. 5), distinguish themselves from the others with their visual quality and are the work of a master who trained in a more developed artistic centre. A more numerous group of figures, the

author of the article attributes to a local goldsmith called Marin Adamov (fig. 5, 9, 10). His work on the altarpiece is directly testified with a document dated in 1445. Finally, the altar piece was dismantled and re-assembled in the seventeenth century when the Venetian master goldsmith Venturin added the figures (of a mediocre quality) of St. Francis and St. Jerome (fig. 13).

The author of the paper proposes a reconstruction of the original appearance of the altarpiece in the mid-fifteenth century. Accordingly, saints' figures were arranged in two rows, with Christ figure in the centre of the upper row. The lower centre figure was St. Tryphon, flanked by St. Marc the Evangelist and St. Simeon the Righteous whose Kotor feast coincides with that of St. Tryphon.